

Jiří Demel

Návraty také k menším. K „Zápisníku zmizelého“ Ozefa Kaldy

Rozlišit, co či kdo patří v literatuře, v umění k velkým nebo menším, asi zůstane vždy problémem, otázkou úhlu pohledu. Proto si dovoluji několik připomínek k textu a autoru díla, jež je asi známější v hudební podobě než literární, ale do literatury patří a ne k nejmenším.

Někteří z vás snad vědí, že se mi před dvěma roky zásluhou materiálu, který pečlivě shromáždil chemik Dr. Jan Mikeska, podařilo zjistit, že autorem básnické skladby **Z péra samoukova** (uveřejněna jako anonym v Lidových novinách 1916), jež je známější pod názvem **Zápisník zmizelého**, který mu dal při zhudebnění textu Leoš Janáček, byl Ozef Kalda.

Nechci se vracet k tomu, jaká náhoda k objevu přispěla, a nechci zde opakovat, jaké důkazy kromě vlastního přiznání autora byly sneseny.

Chci spíše nadhodit několik otázek, které byly v podstatě již položeny Dr. Dagmarou Jaklovou-Oravovou při rozhlasovém vysílání o Zápisníku zmizelého, ale do éteru se pro nedostatek času nedostaly. Text Zápisníku zmizelého byl obecně přijat jako vynikající básnické, jazykové, etické dílo prakticky všemi odborníky. První na jeho nesporné hodnoty upozornil František Trávníček, který konstatoval, že autorem nemůže být prostý vesnický mladík, ale zkušený spisovatel, básník. Dr. Pavel Pešta zdůraznil, že text netvoří 23 krátkých samostatných básní, ale jde o promyšlenou, pečlivě komponovanou skladbu.

Nejen geniální Janáčkovu hudební zpracování, ale i kvalita básnického textu vedla již během jednoho roku po premiéře 1921 k přeložení do němčiny, angličtiny, francouzštiny a nedávno dokonce do japonštiny. Skladba byla pro zajímavý námět a působivé poetické zpracování dvakrát zfilmována, jednou Jaromilem Jirešem, po-

druhé Václavem Kašíkem pro mnichovskou a pražskou televizi. Antonín Kybal vytvořil na téma *Zápisníku* pozoruhodný gobelín. O aktuálnosti textu i pro mladší generaci svědčí, že v roce 1969 *Zápisník zmizelého* recitovala na Moravském festivalu poezie ve Valašském Meziříčí jeho vítězka Alena Kapustová.

Asi desetkrát byla tato básnická skladba vydána našimi bibliofily. Ilustrační doprovod k ní vytvořili naši přední malíři Ferdišem Dušou počínaje až k světově proslulému cyklu šesti grafických listů Karla Demela, který vydala Lyra Pragensis (1980). Tento výtvarník prohlásil, že by si na čistě regionální text netroufal vytvořit výtvarné dílo, ale skladba ho upoutala nejen jako hudební opus, ale též citlivým zpracováním básnickým a tématem obecně lidské platnosti.

Problémem textu *Zápisníku zmizelého* ovšem je, že je napsán ve valašském nářečí, a proto bývá považován za dílo regionální. I zde má však *Zápisník* zvláštní postavení. Když *Jan Misárek-Slavičinský* vydal svou povídku *Vlk Krampotů*, (Jiří Mahen ji považoval za nejlepší moravskou povídku své doby), musel ji doprovodit mnohastránkovými poznámkami vysvětlujícími nářeční slova, aby text byl čtenářům srozumitelný. Je napsána rovněž ve valašském dialektu. Ozeř Kalda připojil ke svému *Zápisníku* jen šest takových poznámek. Vývoj v tomto směru dokončil *Ladislav Nezdařil*, který ke svým *Horním chlapcům* nepotřeboval žádnou vysvětlivku, ač také psal v tomto nářečí.

Ostatně mnozí naši soudobí autoři píší jazykem, který má mnohdy blíže k hantýrce než k hovorové češtině, a zejména starší čtenáři občas v jejich pracích postrádají vysvětlení některých slov nebo úsloví. O Kaldovi možná pomohlo, že žil později v Praze a pro Pražany méně srozumitelným slovům se záměrně vyhýbal. A moravsko-slovenská nářečí mají dnes ke spisovné i obecné češtině blíže než současná řeč lidí kolem Prahy.

Považuji za potřebné, aby se skladbě tak významné básnické hodnoty, jakou *Zápisník zmizelého* má, dostalo patřičného místa ve vývoji české poezie. Nesporně patří k básnictví přelomu 19. a 20. století. Ptám se však, má blíže k poezii Hlaváčkově nebo ke *Splavu* Fráni Šrámka, s nímž má společnou dobu vzniku i erotický náboj, nebo souzní třeba s Petrem Bezručem?

Kaldův verš určitě souvisí s lidovou poezií, ale *Zápisník zmizelého* není poezií ohlasovou. Je skladbou na svou dobu moderní. Bylo by však třeba pečlivě prostudovat Kaldův vztah k valašské lidové písni. V jeho prozaických pracích, **Ogarech**, **Jalovinkách**, jsou často citovány verše lidových písní, ale mnohde jde asi o jejich Kaldovu nápodobu. Jen odborník, znalec valašské písně, je může od sebe odlišit.

Podobně je tomu u Kaldova libreta k dětské opeře Jaroslava Kříčky **Ogaři**. (Upozorňuji, že Kaldova prozaická prvotina *Ogaři*, nemá téměř nic společného s libretem.) U této práce by bylo asi vhodné si povšimnout také způsobu zpracování námětu, které má něco společného s Poláčkovým románem *Bylo nás pět*, i když nápad, aby si děti hrály na zbojníky, patří zřejmě Jaroslavu Kříčkovi.

Ještě jednu otázku závěrem nadhazuji a s určitými téměř aktuálně politickými rozpaky. L. Janáček si ve střední části své skladby Kaldův text trochu upravil. Zatímco Kaldova cikánka se ve své písni ptá, zda má cikán právo na svou vlast, L. Janáček tento motiv pomíjí a v duchu své pozdní lásky ke Kamile Stösslové rozezpívává velikou melodii vášnivé, hluboké, krásné obecně lidské lásky. Nebylo však Kaldova znění trochu škoda?

Jsem přesvědčen, že právě vynikající kvality Kaldova textu, jeho nesmírná působivost, umožnily L. Janáčkovi vytvořit ze **Zápisníku zmizelého** vokální dílo, které nemá ve světové hudební literatuře obdoby. Proto by si i Kaldův básnický text zasloužil důkladného odborného zpracování a zařazení do kontextu české poezie.